
Pásztohy Domokos

LÉLEGZETNYI HOZZÁSZÓLÁS

„Az eltűnt idő nyomában” haladunk a könyv irodalomtörténész szerzője irányításával. Ügyesen, módszeresen hívogat bennünket kritikától kritikáig, az őszinte interjúk pihenőin meg–megállva, hogy végül az utolsó olvasónaplótól, „A fény hullámverésétől” gyönyörködő sajnálkozással vegyünk búcsút.

Az éppen most – 2002-ben – 50 esztendő *Bakonyi István* tizedik kötetét – *Az igazmondás igénye* – olvastuk el, s helyeztük könyvespolcunkra. Több mint három év „termésével” talákoztunk: az 1999-től a 2002 elejéig írottakkal. Amennyiben a „Bevezető helyett” közölt, jogos indulattal feszülő írást is számba vesszük, a könyv tizennyolc kritikát, öt interjút és tizenöt olvasónaplót tartalmaz. Az élen a száz esztendeje született Németh László áll, akit 2001. április 18-án páratlan hatású munkásságának, írásművészetének felidézésével a tisztán látók ünnepeltek, a „vakok” meg gáncsot vetettek emlékének.

Az ünneplők örömeire csak ebben az egy kötetben négy írás nyit ablakot az olvasónak. A bevezető Mezőszilasra kalauzol, Németh László atyai nemzetségének ősi „fészkebe”. A település temetőjében „sok Németh-regény hősének modellje nyugszik. Kurátor Zsófi, Sanyika, Kárász Nelli és mások”.

Németh László 1956-os írásai: az *Emelkedő nemzet*, a *Pártok és egység* s a *Nemzet és író*. „A három közül az *Emelkedő nemzet* a legismertebb és legfontosabb, s itt látjuk a legkonzekvensebb állásfoglalást is. Mögötte az az író és gondolkodó áll, aki felnőtt fejjel élte át már a két világháború közötti, úgynevezett Herthy-korszakot, aki lelkiileg megszenvedte a második világháborút, s ugyancsak megszenvedte a Rákosi-korszakot, a szellemi élet perifériájára szorítva... Világosan látja tehát 56-ban, milyen előzmények után tört ki a forradalom, s azt is tudja, hogy – mint minden robbanásszerű változásnak – ennek is megvannak a súlyos kockázataik.” – állapítja meg helyesen Bakonyi István.

Tüskés Tibor: *Az édenalapító*, Monostori Imre: *A minőség forradalmára* című munkája szorgalmasan építgeti ismeretünket Németh Lászlóról.

S ha már az elhunyt nagy mesterről ennyit szóltunk, szóljunk a szintén sírba hanyatlott pályatársakról is. Vasy Géza: *Illyés Gyula évszázada* címmel

közzétett tanulmánya hangsúlyos értékelmutatás. De ugyanezt elmondhatjuk a Fodor Andrást, Nagy Lászlót, Ratkó Józsefet ébresztgető művekről. Megrendült lélekkel olvastunk Gérecz Attila költőről, aki 1956-ban – Petőfire emlékeztető módon – a beözönlő orosz hadsereggel szembeszállva: fiatalon vált hősi halottá. Versei igazi tehetségről tesznek tanúságot.

S közben csak csodálkozunk, hogyan lobban el az év, az évtizedek sora. A tegnap még középkorú írók, költők mellénk öregedtek. A „nemzet rebellise” Csoóri Sándor, s a „rádióból, TV-ből ismert művész, költő-író” Czigány György már betöltötte a 70 évet. S dacolva a mulandósággal, mindketten egy-egy frissítő könyvet nyújtottak át nekünk.

De szűkebb hazánkban, Fehérváron sem újdonság ez. Az Árgus irodalmi és kulturális folyóirat főszerkesztője, a költő, a művészeti író Péntek Imre 60. születésnapja nemrég virradt reánk. Verseskötete, a *Holt verseny* „vezér-könyvünk” lett.

A hetvenéves Sobor Antal második Napló-kötetével vidámítja olvasóit. S hogy nemcsak kedves írónk, de kiváló festő is, a legutóbbi tárlata győzött meg bennünket.

Ráadásként – a sok közül – három alkotó neve, könyve „kötelező olvasmány” ajánlásával kerül ide. Kalász Márton verseskötete, a *Sötét seb*, amelyben a költő „egész világképeinek egyik legfontosabb összetevője a borzongató jelenségek kiváltotta világérzés, a létezés egészének mélysége”. Az önpusztító ember szenvedést indukáló „szenvedélyéről” alkot „hanggá növekvő emlékművet”.

Bella István: *Áni Máni, a zoknihalász* gyermekeknek írt játékos – komoly könyve végülis nekünk, felnőtteknek adja föl a leckét.

Jókai Anna nagyregénye, a *Napok* az életműkiadás részeként, mint régi ismerős mosolyog ránk. 1972-ben már találkoztunk vele. Bár a cenzúra akkor kilugozta kissé – élvezettel olvastuk. Ma minden sora, minden gondolata teljes. Oláh Viktor életútját követhetjük végig „a Horthy-korszakban, aztán a második világháborúban, majd az ötvenes és az azt követő évtizedekben, egészen 1971-ig”, bekövetkezett haláláig.

Egy értelmiségi férfi változó eszmerendszerek hatása alatt vergődő, „így nagyon is ellentmondásos pályaképe pereg le előttünk”. Gyarló, akárcsak mi. Néha talán azonosulni is tudtunk vele. Halálos ágyán az önvizsgáló, tisztuló lélek villan elénk, amikor ekként elmélkedik: „Mindenne be lenő az ember. Igen, belenő sorsába, létébe, és belenő a halálba is. A halálnak is így kell eljőnie: a gyümölcsnek nem fáj, ha éretten leszakítják.”

Jókai Anna e több mint hatszáz oldalas regényét, Esterházy Péter terjedelmes családregegyét (nemzetségegyét?) olvasva, Bakonyi István a „nagyregény reneszánszát” sejtí. Lehet, sejtését az írók megújult évtizede majd igazolja. A rohanásban egymásra torló magyar társadalom haladás-iránya azonban mindegyre rácáfol az irodalomtörténész hasznosan tiszta sejtésére.

(Bakonyi István: *Az igazmondás igénye*
Felsőmagyarország Kiadó–Kodolányi János Főiskola, 2002.)

Salamon Nándor

MŰVÉSZETÉT „SÚLYOS FEGYELMEZETT ERŐ JELLEMZI”

Goda Gertrúd: Tóth Imre

Begyökeresedett művészettörténeti nézet feloldására vállalkozott e könyv szerzője, a neves miskolci művész pályarajzának felvázolásával. „A távoli múzeumok kortárs művészettel foglalkozó szakemberei Tóth Imrét /–/ mint sikeres grafikus ismerik s ez nem véletlen” – írja bevezetőjében. Bevallom, így voltam ezzel magam is túl a Dunán. Átnézve – a kéznél lévőkét újra olvasva! – bibliográfiájának tételsorát, látnunk kell, hogy méltatói többsége is munkásságának erre terénnumával foglalkozott behatóbban. Mindez alátámasztja, hogy korérzékenységről tanúskodó mives karcai, metszetei, rajzai nagyobb figyelmet ébresztettek, mint festményei avagy éppen murális alkotása.

Goda Gertrúd – több miskolci–művészmonográfia szerzője! –, gyakorlatias magyarázatot ad: az *ismertséget* a könnyebben küldhető-szállítható s így kevesebb akadállyal „terjeszthető”, kiállítható grafikai lapokkal hozza kapcsolatba. Tanulmányában e műveket az életrajz és a korszak kiemelkedő magyar grafikusainak munkáival veti össze, súlyuknak megfelelően értéke-
li, de megkísérli az életmű súlypontját „expresszív kolorista” festészete felé vinni. Érveivel a párhuzamos vonulatok egyenértékűségének bizonyítására törekszik, ezért lepődünk meg, hogy írásának nagyobb hányada mégis a

grafikáról szól, „legmesszebbre mutató téveszthetetlen munkáinak” pedig a karcokat ítéli.

Tóth Imre indulásában három, döntő fontosságú élmény, momentum játszott szerepet: a diósgyőri munkáskolónia életközössége, a népi kollégiumok nemzedéki összetartást inspiráló ereje és a komplex felkészülést, tudást nyújtó főiskolai képzés, a kitűnő tanári kar életre szóló szakmai és szellemi kisugárzásával.

A törekvő munkáscsalád gondtalan gyermekkor háttérét biztosította, lényeges emberi tulajdonságokkal ruházta föl. Készségeit felkészült miskolci művésztanárok fejlesztették, sokoldalú érdeklődése megtalálhatta a cselekvés fórumait, műhelyeit. A rajzolás mellett zenét tanult, versenyszerűen vívott. Sikeresen felvételizett a Képzőművészeti Főiskolára. A Dési Huber Népi Kollégium a személyiség fejlődését és a szakmai képzést segítette. Főiskolai tanárai – imponáló névsor Bencze Lászlótól Bán Béláig, Pátzay Pálon, Barcsayn át Cs. Szabó Lászlóig, Rabinovszky Máriuszig s még hányan oktatók vagy csak „beszélgetők”! – az elhivatottság, a művészi gondolkodás képességével ruházták fel a nehéz útra indulót.

A diploma megszerzése után, útkeresés közben csakhamar fontos felismerésre jutott s szembeesülni kényszerült az első csalódással is. Próbálkozásai megvilágították, hogy alkatának szinte egyedüli járható útként az a'la prima alkotói módszer felel meg. Az Utcabál című kompozíciója pedig a „képsors” hányatottságának élményében részesítette. Elsőre kizsúrízték, majd 1956-ban nemcsak kiállították, hanem rögtön Munkácsy-díjjal jutalmazták s meg is vásárolta az állam!

Más „veszélyek” is fenyegették, amelyek talán karrierjének egyengetésével kecsegtették, de egyúttal az alkotói függetlenség sérülésével is. Különbféle kultúrpolitika-funkciókkal környékezte a hatalom. A kényelmetlen kihívások elől szülővárosába „menekült”, szakítva a fővárosi élettel. E ponttól élete összekapcsolódott a miskolci művésztelep, az iparváros ígéretesen kibontakozó művészeti életével. Az idő haladtával e közösség „legmarkánsabb személyiségévé” vált, általános érvényűnek tekintett szigorú értékrendjét legjobb kortársai is elfogadták.

Goda Gertrúd monográfiáját több százból szötte. Bár – egy városban élve s a művészeti múzeológia aktív formálójaként –, közelről figyelhette Tóth Imre munkásságának gazdagodását, személyes megnyilatkozásait s forrásai is kéznél voltak, mégsem lehetett könnyű helyzetben az életanyag megformálása közben. Nem pedig azért, mert „modellje” pályája viszonylag egyenes ívelésű, nagy törések, látványos fordulatok alig jelölnek taglaló csomópontokat. Magányigényt kifejező életvitele, érzékenysége, művészi alkotómunkájának

sajátos metódusa sem játszik a rendszert kitapintani, felépíteni szándékozó kezére. Szerzőnk végül egy sajátos „vegyítő” feldolgozási módszer mellett döntött, amely nagyjából négy szakaszra bontva rajzolja meg Tóth Imre életútját, mindig más és más mozzanatokot helyez előtérbe, tart fontosnak s nem ragaszkodik mereven a kronológiához sem. E szisztéma szerint a „hazatérésig” tartó felkészülési idő történései könnyen követhetők. A jelentős kiállításokkal kicövekelt három korszak bemutatásában valamivel nehezebb nyomába szegődni a műfajok, művek, művészeti élet szövevényeit, összekapcsolódásait boncolgató, taglaló, leíró gondolatmenetének.

A mozgalmas (és mozgalmi!) tanulóéveket követően, 1956-ban tért haza a művész „és egy, kizárólagosan a munkájára koncentráló életre rendezkedik be”. A művésztelep – ennek rövid történetét olvashatjuk itt! – szerencsés keretet ad az alkotómunkához: nem kell igazodnia semmilyen irányzathoz, dogmához, elváráshoz, festői uniformizmushoz. Az 1960-ig tartó korszakot „a visszavonultság jellemzi”. Erre az időre esnek külföldi tanulmányútjai, amelyek két felismeréshez segítik. A könnyebbnek látszó külföldi érvényesülés kísértésével szemben a hűség tudata, meggyőződése erősödik meg benne, de nem kevésbé lényeges, hogy „a hazai hagyományokból kell táplálkcznia”. Ezek az évek a festés jegyében telnek, a mesterek hatásának leküzdésére összpontosít. Erőfeszítéseit hamari siker koronázza. Alig esztendőnyi idő múltán a naturalizmustól (Kapások) a tér feladásán át a redukcióig, a kifejezőbb, szenvedélyesebb színhasználatig, grafikáiban a szerkezetességig, a síkszerű, geometrizáló ábrázolásig teszi meg az utat, de nem lépi át az absztrakció határát. Kialakulnak művészetének meghatározó tartalmi és formai jegyei. Lüktető alkotóhevélete a „mindent fest”-ésben, a kevésbé eszközfüggő rajzolásban éli ki képalkotó kényszerét.

Az átmenet – a fordulópontnak megjelölt 1960-as év – ellenére alig tapintható, hiszen közismertséget hozó Értünk- és Afrika-sorozatai között lényeges különbség nehezen mutatható ki. Kétségtelen tény viszont, hogy az 1975-ös első önálló kiállításáig (Vasgyári Galéria, Szőnyi István-terem) húzódó pályaszakasz minden tekintetben eredményes korszaka művészetének. Miskolcon pezseg a művészeti élet, csúcsteljesítményeivel rukkol elő a megújuló magyar grafika, kiemelkedő mesterei egymást sarkallják nemes vetélkedésre. Bemutatkozást, elismeréseket termő szakmai seregszemlék kínálnak lehetőséget – itthon és külföldön.

Magánéleti kérdéseket alig érint a tanulmány. „Az ember, a családapa, a társadalmi konvenciókhoz igazodik” – írja a szerző, korábban említést téve házasságáról, betegségéről is. A megérdemelt szakmai sikerek – ösztöndíjak, csoportos tárlatok, kiállítási díjak, kedvező kritikai fogadtatás stb. –

ellenében bizonyára voltak életviteli nehézségei. Losonci Miklós tájképeinek szín és forma megjelenéséből olvassa ki, hogy „gondokkal felhőzött életének árnyaiból művészetével emelkedik napvilágra”. A „fényben” geometrizáló architektúrák tesznek tanúbizonyságot a benne feszülő teremtővágyról: „...a városszéleknek, a természetbe beilleszkedő majoroknak, a gazdagon burjánzó vegetációk közül feltűnő házacskáknak ad új létezt” – írja monográfusa. Ezeket „súlyos fegyelmező erő jellemzi”, de nem hiányoznak a bravúros megoldások sem.

Amikor – jó húsz évi készülődés után – elérkezettnek látja az időt az önálló bemutatkozásra, a közönség és a kritika a tudatos, műveiben az alkotás alapvető törvényeit alkalmazó, a kísérletezéstől sem óvakodó, a szülőváros iránt elkötelezett művész jelentkezését regisztrálhatja. Közben Miskolc művészeti központ funkciója is megerősödik. 1975 táján új művésztelep létesül, felújítják a régi műtermeket. Képtárt alapítanak. Végvári Lajos szakmai kisugárzása jótékonyan hat a művészeti életre, könyvkiadásra. Tóth Imre e szellemi közegben, betöltve az etalon szerepét, az igényesség, következetesség őrzőjeként folytatja kiteljesedő alkotómunkáját.

Az önálló kiállításoktól 1990-ig tartó periódust „egyetlen nagy lendület”, a festészet dominanciája jellemzi. A fauvizmus színtombolását a gesztusfestészet szenvedélyes ecset vezetésével társítja. Változatlanul őrzi a látványelvűség eszméjét, de a tanulmányozott természet „már csak indító élmény” (Dobrik István), ebből vezeti le a maga képi világát, eszközül az eléggé behatárolt témáit – táj, évszakok, csendéletek – használva. Szembetűnő sajátossága e festészetnek, hogy a korai grafikáin alakokkal érzékeltetett teret most a színek segítségével fejezi ki. Egymás mellett születnek műtermében a kor problémáira érzékenységet mutató szociológiai indítású képei s az emlékekből, utazási élményekből töltkező paraszti tárgyú kompozíciói – az utóbbiak számbeli túlsúlyával. Csendéletei egyszerűek, mondanivalójuk nem a tárgyak egymáshatásában, hanem a festői értékekben, a megvalósítás minőségében realizálódik. Erre az időre esik egyetlen jelentősebb murális munkája, a Közösen s több társadalmi elkötelezettségét kifejező, drámai hangütésű grafikája, illetve az üzemcsarnokok gigantomániáját ábrázoló konstruktív jellegű festménye.

A rendszerváltás fordulatóval esnek egybe a Sárospatakon és a Herman Ottó Múzeumban megrendezett összegző szándékú kiállításai, felsorakoztatva legjelentősebb műveit. A következő évtizedben több a csalódás, mint a siker. Ámde erős etikai tartása segít hite rendületlenségét megőrizni. A kedvezőtlen tapasztalatok kiváltotta reakcióit – mint már annyiszor –

grafikai eszközeivel fogalmazza meg. Minden „képi” megnyilvánulás hitvallás a figurális, közlő művészet mellett. Őszinte aggodást érez a korszakváltás áldozatait, a „gyárak népe” iránt s enyhe, érthető nosztalgia lengi át közeli múltat „emlegető” Hazafelé-sorozatának táj- és üzemábrázolásait. Meggyőződésében nincsen egyedül, a miskolci kolónia tudatosan vállal ellenpont-funkciót, a hely-specifikus művészet szolgálatát – a hazai, kizárásra törekvő nonfiguratív csoportosulásokkal szemben.

Goda Gertrúd monográfiája minden sorával arra törekszik, hogy bizonyítsa: Tóth Imre hite, meggyőződése tiszteletet érdemlő, mert „élete azonos művészetével”.

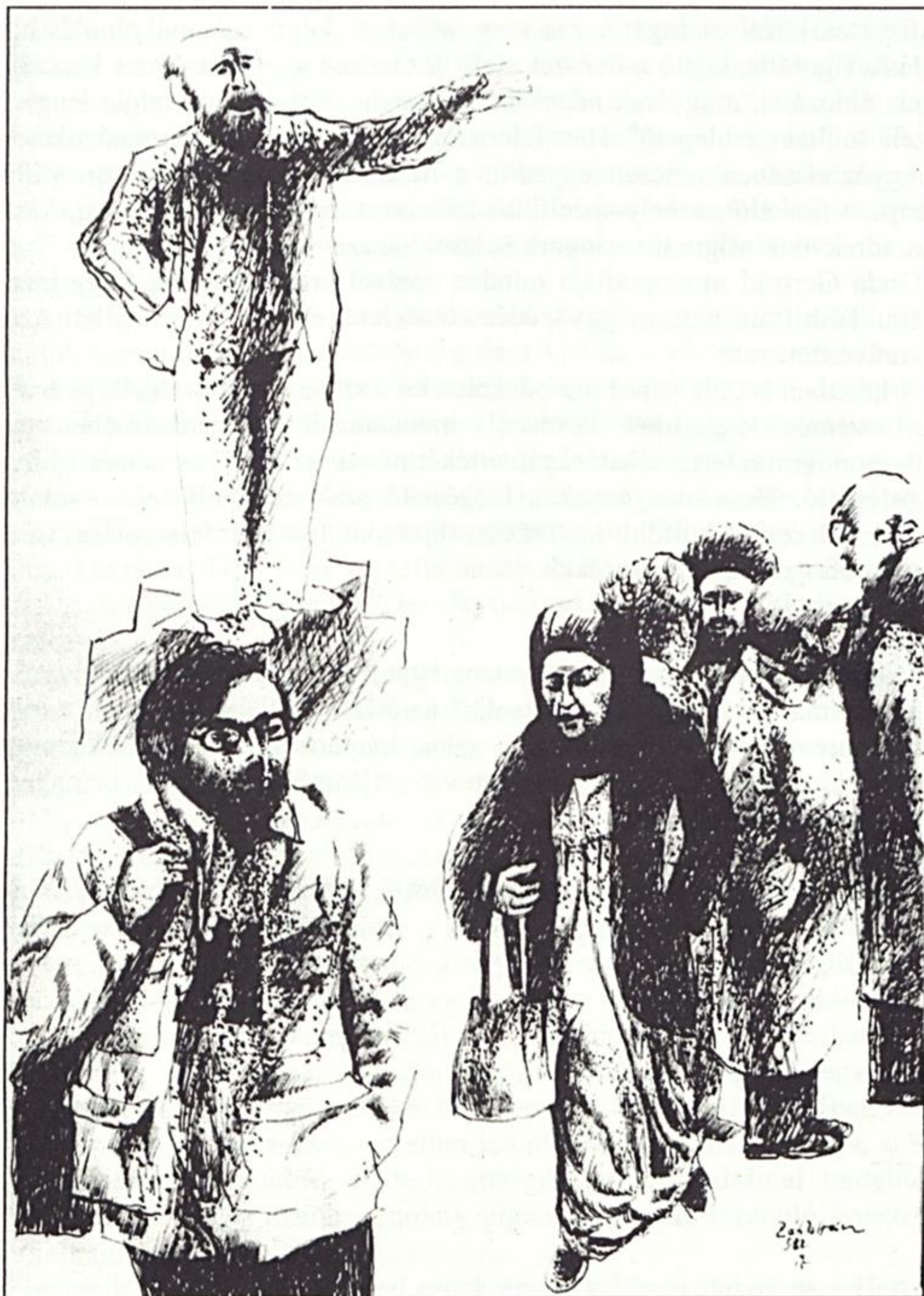
A kötetben közölt színes reprodukciók és a szövegközi grafikák jó érvek – az összemosódó „szírkék” kevésbé! – mondanivalója megerősítéséhez.

A monográfia használhatóságát, értékét növeli az angol és német nyelvű összefoglaló. Nem hiányoznak a kiegészítő szakmai „kellékek” – tömör életrajz, a hazai és külföldi kiállítások, díjak, kitüntetések felsorolása, válogatott bibliográfia, képjegyzékek – sem.

*

Miközben ismertetőm sorait vetem egymás alá, a média a diósgyőri acélüzem-maradvány hírét „duruzsolja” az éterbe. Pillanatra megáll a toll! Azon töprengök: miként válaszol e valós drámára művészete eszközeivel Tóth Imre? – Valaha – talán egy újabb visszatekintő kiállításán – bizonyára meglegeljük a „feleletet”.

(Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 2002. Officina Musei 11. 112. o. 34 képtábla)

Réti Zoltán: Londonban II. (1982)